

nr. 1371D, 1641D). **11.** *el-Yâkûtetü'l-ferîde fî naẓmî lübbî vâcibî'l-âkıde*. Dokuz beyit hacmindeki bu manzumeyi Arabî b. Muhammed el-Hâşimî el-Azzûzî *el-Cevâhirü'l-müfide*, Muhammed b. Abdurrahman el-Fâsî *‘Uyûnü'l-fevâ'id fî beyâni ‘ilmi'l-âkâ'id* adıyla şerhetmiştir. Hâlid ez-Zehrî, Hilâlî'ye ait mensur bir akaid metniyle birlikte bu eseri *‘Âkîdetân li-Ebî'l-‘Abbâs el-Hilâlî* adıyla tahkik ederek yayımlamıştır (*Mir'âtü't-türâs*, sy. 2 [Rabat 1433/2012], s. 158-174). **12.** *el-Şaşîdetü'r-Râ'iyye fî't-tevessül bi-esmâ'illâhi'l-hüsnâ* (Rabat el-Hizânetü'l-âmme, nr. 157D, 1608D). Adı bilinmeyen bir müellif *ed-Dürerü'l-le'âlî min nefâ'isi Sîdî Aḥmed el-Hilâlî* (el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 2893), Reşîd el-Musallût *İthâfî'l-mu'âşır ve't-tâlî bi-cem'î tercemeti's-şeyḥ el-Hilâlî* adıyla birer biyografi kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdirî, *Neşrû'l-meşânî*, IV, 143-151; a.mlf., *İltikâtü'd-dürer* (nşr. Hâşim el-Alevî el-Kâsimî), Beyrut 1403/1983, s. 443-446; a.mlf., *el-İklîl ve't-tâc* (nşr. Maria Dadi), Rabat 2009, s. 191-192; Hudaykî, *Ṭabaḳât* (nşr. Ahmed Bümezgû), Dârülbeyzâ 1427/2006, I, 116, 119-120; İbn Zeydân, *İthâfû a'lâmi'n-nâs*, Rabat 1349/1931, III, 129; a.mlf., *Mu'cemü ṭabaḳâtî'l-mu'ellifîn ‘alâ ‘ahdi devleti'l-‘Aleviyyîn* (nşr. Hasan el-Vezzânî), Rabat 1430/2009, II, 62-65; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs* (nşr. Abdullah Kâmil el-Kettânî v.dğr.), Dârülbeyzâ 1427/2006, I, 98, 175, 224, 326; II, 361, 393, 394; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 875, 1099-1102; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 151; Fevz Abdürrezzâk, *el-Maṭbû'âtü'l-haceriyye bi'l-Mağrib*, Rabat 1406/1986, s. 27, 61-62, 87, 112; İdrîs b. Mâhî el-Kaytûnî, *Mu'cemü'l-maṭbû'âtü'l-Mağribiyye*, Selâ 1988, s. 352; Hacıvî, *el-Fikrû's-sâmi fî târihi'l-fikhi'l-İslâmî* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Beyrut 1416/1995, IV, 344-345; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-‘Arabî*, Rabat 1419/1998, VI, 348-357; Abdullah el-Murâbit et-Tergî, *Fehârisü 'ulemâ'i'l-Mağrib*, Dârülbeyzâ 1420/1999, s. 672-673; M. İbrâhim Ali, *İşlâḥu'l-mezheb 'inde'l-Mâlikiyye*, Dübey 1421/2000, s. 533; Y. S. Allûş – Abdullah er-Recrâcî, *Fihrisü'l-maḥṭûṭâtü'l-‘Arabiyyeti'l-maḥfûza fî'l-Hizâneti'l-‘amme bi-Rabât*, Rabat 1421/2001, I, 22-23, 126, 228; N. Levzion – G. Weigert, "Religious Reform in Eighteenth-Century Morocco", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XIX, Jerusalem 1995, s. 173-197.

NAİL OKUYUCU

HOCA HÜSÂMEDDİN

(1770-1864)

Nakşibendî şeyhi, mesnevîhan.

İstanbul'un Aksaray semtinde doğdu. Divân-ı Hümâyûn Dahiliye Kalemi serhalifelerinden İstanbullu Seyyid Mehmed Fehim Efendi'nin oğludur. Asıl adı Hasan'dır.

Şeyhi Mehmed Emin Efendi'nin kendisine verdiği "Hüsâmeddin" mahlasıyla tanınır. Hıfzını tamamladıktan sonra Kastamonu Ömer Efendi'den Arapça, Konyalı Ali Efendi'den hadis usulü, Ahîskalı Hoca Selim ve Esad efendilerden tefsir ve Eyüp Hatuniye Tekkesi şeyhi Hoca Selim Efendi'den bazı fen derslerini okudu. Konyalı Ali Efendi'den *Şaḥîḥ-i Buḥârî* icâzeti aldı. Ardından Bursa'ya giderek Hoca Selim Efendi'nin şeyhi Emîniyye Dergâhı postnişini Kâdirî-Nakşî şeyhi Kerküklü Seyyid Mehmed Emin Efendi'ye intisap etti. Uzun süre Mehmed Emin Efendi'nin sohbetinde bulundu. Seyrüsülûkünü onun yanında tamamladı; Emîniyye Dergâhı'nda imamlık yaptı.

1811'de şeyhinin vefatının ardından İstanbul'a döndü. Hoca Selim Efendi'den *Fuṣṣûṣü'l-ḥikem* ve *Meşnevî* dersleri aldı. Ertesi yıl Selim Efendi'nin vefatından sonra Merkez Efendi Tekkesi'nde *Meşnevî* okutmaya başladı; ilk iki cildi burada bitirdi. 1824'te Şeyh Mesud Efendi'nin vefatı sebebiyle boş kalan Kocamustafapaşa Sümbül Âsitânesi'nde cuma namazından önce *Meşnevî*'nin diğer ciltlerini okutmaya sürdürdü. 1831 yılında tamamladığı ilk *Meşnevî* hatminin duasını, seçkin kişilerin bulunduğu bir merasimde Murad Molla Dergâhı şeyhi mesnevîhan Murad Nakşibendî yaptı. Aynı yıl hacca gitti, dönüşte Sümbüliyye'den Hacı Evhad Tekkesi'nde uzlete çekildi. Daha sonra cuma namazından önce *Meşnevî*, pazartesi günleri ikindi namazından sonra Kâdî Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl* adlı tefsirini ve salı geceleri *Şaḥîḥ-i Buḥârî*, diğer günlerde *Meşâbih*, *Şir'atü'l-İslâm*, *Delâ'ilü'l-ḥayrât* gibi eserleri okuttu. *Şaḥîḥ-i Buḥârî*'yi iki defa hatmettikten sonra Süyûtî'nin *el-Câmi'u's-ş-şâgîr*'ini okutmaya başladı. 1849'da *Meşnevî*'yi ikinci defa bitirdi. Aynı yıl Kâdî Beyzâvî'nin tefsiri ve *Meşâbih* hatmini de tamamladı. Ertesi yıl Sultan Abdülmecid'in, Hacı Evhad Tekkesi'ndeki derslerini izleyebilmesi için kendisine bilgi verilmeden tekkeye mahfel yaptırması üzerine Hatuniye Tekkesi'ne taşındı. Vefatına kadar burada ders okuttu. Mehmed Âkif Ersoy "Hoca Hüsâm" şiirinde, onun Sultan Abdülmecid'e karşı mesafeli tavrının sultana yakınlığı "mânevî bir belâ" olarak görmesinden kaynaklandığını söyler. 1854'te gözlerini kaybetmesine rağmen *Meşnevî* okutmaya devam eden Hoca Hüsâmeddin Efendi üçüncü *Meşnevî* hatminin ardından vefat etti. Cenaze namazı 10 Mart 1864'te ramazan bayramının birinci günü

Eyüp Sultan Camii'nde kılındıktan sonra dergâhın hazîresine defnedildi. Sultan Abdülaziz kabrini mermerden yaptırarak üzerine demir bir şebeke koydurmuştur.

Babasının bürokrasinin üst kademelelerinde bulunmasına rağmen onun konumundan yararlanmayıp sıradan öğrenciler gibi medrese köşelerinde yaşamayı tercih etmesi, tahsilini tamamladıktan sonra müderrislik veya başka bir resmî görev almaması, varlıklı bir aileden geldiği halde ailesinden intikal eden mirası kardeşlerine bırakıp tekkelerde ikamete yönelmesi şahsiyeti hakkında bir fikir vermektedir. Vefat ettiğinde adına kayıtlı hiçbir cihet veya vazife yoktu. Derslerinden dolayı kimseden ücret almamış, adı hiçbir resmî evraka girmemiş, yöneticilere ve siyasîlere yüz vermemiş, hiç evlenmemiş, her kesimden insanlarla görüşüp sohbet etmiş ve derslerine daha çok kültürlü kişiler katılmıştır. Nakşî olmasına rağmen *Meşnevî* okutması, Mevlevî sikkesi giymesi, ancak imâmesini Mevlevîler gibi destar şeklinde değil düz dolama yapması onun Mevlevîmeşrep olduğunu ima etmektedir. Hatm-i hâcegânın ardından cehrî zikir icra etmiş, daha çok Nakşî-Hâlidîler'e has bir uygulama olarak görülen hadis ve tefsir kitapları okutmuştur. Bu da onun farklı bir yol takip ettiğini, ayrıca şer'î ilimlerdeki kudretini göstermektedir. Okuttuğu ve şerhettiği kitaplarla toplum hayatında seçkin bir mevki edinen Hoca Hüsâmeddin Efendi, modern dönemin bir ilim dalında uzmanlaşmayı öneren parçalı bilim anlayışı karşısında bütünlükçü Osmanlı ulemâ geleneğinin önemli bir temsilcisidir. Tekkesine gelen her seviyede insan kendi seviyesine göre izleyebileceği ders çeşidi bulabilmiştir. Bu durumu, Nakşibendî-Müceddidî ekolünün Osmanlı'nın son dönemindeki temsilcilerinden şeyhi Mehmed Emin Efendi, pîrdaşı Ali Behcet Efendi ve kendi halifesi Mustafa Vahyî Efendi'de de görmek mümkündür.

Hoca Hüsâmeddin Efendi'den sonra tekkesinde, *Meşnevî* yanında diğer dersleri de otuz iki yıl hizmetinde bulunan halifesi Mustafa Vahyî Efendi (ö. 1878) sürdürmüştür. Tahsil hayatına Hoca Hüsâmeddin Efendi'nin yanında başlayan Sütlüce Sâdî Dergâhı şeyhi Hasîrizâde Elif Efendi onun hakkında bir eser kaleme almıştır (bk. bibl.). Elif Efendi, Mustafa Vahyî Efendi'den naklen Hoca Hüsâmeddin Efendi'nin telifine pek önem vermemesine rağmen üç eser bıraktığını söylemektedir. Bunlardan Tirmizî'nin *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye*'sinin Türkçe

tercümesi *Kitâb-ı Şerh-i Şemâil* adıyla basılmıştır (İstanbul 1248, 1287, 1313, 1316, 1322; Bulak 1254). *Meşnevî*'nin ilk beytini şerhettiği risâlesiyle ancak on beş cüzünü tamamlayabildiği *Şahîh-i Buḥârî* üzerine yazdığı Arapça şerh günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, I, 67; Hasîrîzâde Elif Efendi, *Tenşitü'l-muhibbîn bi-menâkıb-ı Hoca Hüsameddin*, İstanbul 1342; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, II, 205-209; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 321-322; Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat* (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1987 (Kültür Bakanlığı), s. 417; Cemâleddin Server Revnakoğlu, "Tarihatlar Tarihine Toplu Bir Bakış III", *Yeni Tarih Dünyası*, I/3, İstanbul 1953, s. 138; Hür Mahmud Yücer, "Eyüp'te Hâtûniye Tekkesi ve Tenşitü'l-muhibbîn bi-Menâkıb-ı Hâce Hüsameddin", *Tasavvuf*, sy. 10, Ankara 2003, s. 219-250.

HÜR MAHMUT YÜCER

HOLT, Peter Malcolm

(1918-2006)

İngiliz şarkiyatçısı.

28 Kasım 1918'de Lancashire'de doğdu. Rahip olan babasını dokuz yaşında kaybettikten sonra ailesiyle Buckinghamshire'in bir köyüne Ickford'a taşındı. Orta öğreniminin ardından Oxford University College'in Tarih Bölümü'ne girdi. Mezun olduktan sonra 1941'de İngiliz sömürgesi Sudan'da ortaöğretim kurumlarında öğretmen olarak çalışmaya başladı. Sudan'da yaşadığı yıllarda Arapça'sını geliştirdi. 1954 yılında Sudan devlet arşivlerine tayin edildi; böylece Mehdiîlik hareketiyle ilgili belgeleri inceleme fırsatı buldu. Sudan'ın bağımsızlığını kazanmasından bir yıl önce 1955'te İngiltere'ye dönerek Londra Üniversitesi School of Oriental and African Studies'te öğretim üyesi oldu. Sudan'da bulduğu belgelere dayanarak hazırladığı *The Mahdist State in the Sudan* adlı teziyle (Oxford 1958) doktor unvanı aldı. Bu eseri Cemil Ubeyd, *el-Mehdiyye fi's-Sûdân* adıyla Arapça'ya çevirdi (Kahire 1978). 1964'te profesörlüğe yükseldi. 1975'te School of Oriental and African Studies'te Bernard Lewis'den boşalan Ortadoğu Tarihi bölüm başkanlığına getirildi. 1982'de bu görevinden emekliye ayrıldı. 2 Kasım 2006'da Oxford'da öldü. Çok verimli bir ilmi hayat geçiren Holt, School of Oriental and African Studies'te Ortadoğu çalışmalarının altın çağı sayılan 1960-1980'li yıllarda Bernard Lewis, Ann K. S. Lambton ve Clifford

Edmund Bosworth gibi bilim adamlarıyla beraber çeşitli yerlerden ve özellikle Ortadoğu'dan İngiltere'ye lisans sonrası çalışma yapmak için gelen pek çok öğrenci yetiştirdi.

Holt, ilim hayatının ilk yıllarında Sudan'da oluşturduğu alt yapının da katkısıyla çalışmalarını daha ziyade Sudan ve Mısır üzerine yönlendirmişti. Mehdiîlik hakkındaki çalışmasının devamı olarak *A Modern History of the Sudan: From the Funj Sultanate to the Present Day* (London 1961), Sudan tarihi açısından en önemli eserlerden olan *A History of the Sudan: From the Coming of Islam to the Present Day* (London 1961, M. W. Daly ile birlikte), *Egypt and the Fertile Crescent 1516-1922* (Ithaca 1966, 1975, 1980; Kahire 1970) adlı eserlerini yazmıştır. Alanında ilk olma özelliği taşıyan bu çalışmalar elli yıl geçmesine rağmen hâlâ değerini korumaktadır. İlmî hayatının ikinci evresinde Holt daha çok Haçlılar ve Memlükler'le ilgili eserler yazmıştır. Bu dönemde telif ettiği *The Age of the Crusades, The Near East from the Eleventh Century to 1517* adlı kitap (London 1985) Barbara Czarska tarafından Lehçe'ye (Warszawa 1993), Özden Arıkan tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (*Haçlılar Çağı: 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*, İstanbul 1999). Ayrıca Ebü'l-Fidâ'nın *el-Muhtasar fi aḥbâri'l-beşer* adlı tarihinin müellifin otobiyografisini içeren kısmının tercümesi olan *The Memoirs of a Syrian Prince, Abū al-Fidā Sulṭān of Ḥamāh (672-732/1273-1331)* (Wiesbaden 1983) ve ilk dönem Memlük sultanları ile Avrupalı devletler arasında yapılan anlaşmaların neşir, tercüme ve tahlilinden oluşan *Early Mamluk Diplomacy (1260-1290), Treaties of Baybars and Qalawun with Christian Rulers* (Leiden 1995) önemli çalışmalarındandır. Holt hayatının son döneminde ilgisini tekrar Sudan üzerine yoğunlaştırmış ve *The Sudan of the Three Niles: The Funj Chronicle 910-1288 A.H./1504-1871* adlı eserini yayımlamıştır (Boston 1999). İslâm tarihçiliği alanında yapılan ilk çalışmalardan biri olan *Historians of the Middle East* (London 1962, B. Lewis ile birlikte). Osmanlı fethinden Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne kadar Mısır tarihine dair araştırmaları içeren *Political and Social Change in Modern Egypt* (London 1968) ve Türkçe'ye *İslâm Tarihi, Kültür ve Medeniyeti* adıyla çevrilen (I-IV, İstanbul 1989) *The Cambridge History of Islam* adlı müracaat kitabının (Cambridge 1970, Bernard Lewis ve

Peter
Malcolm
Holt

A. K. S. Lambton ile birlikte) editörlüğünü de yapmıştır.

Almanca ve Fransızca'dan çevirdiği eserlerle de İslâm tarihi çalışmalarına katkıda bulunan Holt, Peter Thorau'nun, Memlük Sultanı I. Baybars'ın biyografisiyle ilgili en iyi çalışma kabul edilen *Sultan Baibars I. von Ägypten: Ein Beitrag zur Geschichte des Vorderen Orients im 13. Jahrhundert* adlı eserini (Wiesbaden 1987) *The Lion of Egypt: Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century* (London-New York 1992) ve Claude Cahen'in *la Turquie pré-ottomane*'ni *The Formation of Turkey: The Seljukid Sultanate of Rum: Eleventh to Fourteenth Century* (London 2001) adıyla İngilizce'ye çevirmiştir. Michael Köhler'in *Allianzen und Verträge zwischen fränkischen und islamischen Herrschern im Vorderen Orient* (Berlin 1991) adlı eseri Holt tarafından İngilizce'ye çevrilmiş ve ölümünden sonra yayımlanmıştır. *Alliances and Treaties between Frankish and Muslim Rulers in the Middle East* (Leiden 2013). Onun Haçlı tarihçisi Jonathan Riley-Smith ile Ortadoğu'da Haçlılar üzerine ortaklaşa düzenlediği seminerler *Eastern Mediterranean Lands in the Period of the Crusades* ismiyle neşredilmiştir (Warminster 1977).

Holt'un *English Historical Review*, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies (BSOAS)*, *Der Islam*, *Journal of Semitic Studies*, *Journal of the Royal Asiatic Society*, *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, *al-Masaq* gibi dergilerde pek çok makalesi yayımlanmış, makalelerinden bir kısmı *Studies in the History of the Near East* adıyla derlenmiş (London 1973), "The Structure of Government in the Mamluk State" adlı makalesi Türkçe'ye çevrilmiştir (trc. Samira Kortantamer, "Memlük Sultanlığında Devlet Yapısı",